

NĚKOLIK POZNÁMEK K JAZYKU CHORVATSKÝCH CÍRKEVNĚSLOVANSKÝCH PAMÁTEK Z OBDOBÍ STŘEDOVĚKU

Petra STANKOVSKA, Ljubljana

Hodnotit vývoj spisovného jazyka používaného chorvatskými hlaholity, chorvatský církevněslovanský jazyk, je složité, protože tímto jazykem byly psány různé druhy textů, které vznikaly různým způsobem a které postupně podléhaly různým jazykovým vlivům. Všechny tyto okolnosti přispívají k tomu, že dodnes nemáme k dispozici systematický popis chorvatského církevněslovanského jazyka a jeho vývoje.

K dílčímu řešení této problematiky na jednotlivých jazykových rovinách přispělo a stále přispívá mnoho badatelů, kteří se většinou soustřeďují na studium jazyka v určitých druzích textů obsažených v chorvatskohlaholských liturgických knihách. Tento článek vznikl na základě poznámek, které jsem pořídila v průběhu své práce s homiletickými texty v chorvatskohlaholských breviářích. Snažila jsem se své poznatky o jazyce těchto textů a jeho pravděpodobném vývoji srovnat se závěry ostatních badatelů o jazyce jiných částí breviáře, resp. misálu a vytvořit tak hypotézu o podobě chorvatské církevní slovanštiny a jejím vývoji, pomocí které by bylo možné vysvětlit některé zdánlivě překvapivé jazykové jevy, které jsou charakteristické pro jazyk chorvatskohlaholských liturgických památek.

Josip HAMM (1963) shrnul několik základních faktů, které mají vliv na hodnocení chorvatského církevněslovanského jazyka. Především konstatoval, že: 1) to byl jazyk liturgický a nikoli jazyk obecně spisovný na rozdíl od církevní slovanštiny v srbském prostředí, 2) staroslověnština měla jako liturgický jazyk dlouhou tradici již od 9. století a 3) u chorvatské redakce církevní slovanštiny lze rozeznat 3 hlavní období vývoje (do pol. 13. století – období tajného používání jazyka, od pol. 13. stol. do začátku 14. stol. – období legálního používání jazyka, od 14. stol. dále hovoří o bipolarnosti jazyka, který se v tomto období dělí na liturgický jazyk, tedy církevní slovanštinu, která záměrně texty archaizuje a na lidový jazyk, který se přibližoval živému jazyku a byl srozumitelný prostému lidu, čímž vysvětloval pronikání kroatismů do písemných památek). Ve studii uvádí lexikální, morfologické, hláskoslovné a syntaktické

archaismy, které jsou charakteristické pro chorvatskou redakci církevní slovanštiny. Nevysvětluje však, proč se v chorvatské církevní slovanštině mísí tzv. archaismy (či paleoslovenismy, jak navrhuje H. Bauerová¹) s výrazy neutrálními či mladšími. Jednotlivá období vývoje jazyka jsou stanovena pouze na základě vnějších okolností, které jazyk samozřejmě výrazně ovlivnily, nejsou však klíčem k pochopení jeho struktury a vývoje.

Velký posun v bádání a zároveň krok vpřed při popisu chorvatské církevní slovanštiny, jejích hlavních jazykových znaků, vývoje a změn v chorvatských textech představuje studie J. Tandariće „Crkvenoslavenska jezična norma u hrvat-skoglagoljskom ritualu“². V úvodu konstatuje, že jazyk textů (biblických) přepsaných ze staroslověnských knih je staroslověnština s chorvatskými (hláskoslovnými, grafickými a částečně morfologickými) prvky, dále se zmiňuje o jazyku textů, které překládali chorvatští hlaholité z latiny samostatně bez jakékoliv opory v dřívějších slovanských překladech a snaží se dokázat, že tento jazyk – tedy chorvatská církevní slovanština – má své zákonitosti a že je tudíž plnohodnotným církevněslovanským jazykem. Tandarić si je vědom faktu, že norma jazyka biblických textů opsaných ze staroslověnských knih je odlišná od normy jazyka, do něhož překládali hlaholité přímo z latiny, nespecifikuje však dále rozdílnost těchto dvou jazykových systémů a soustředí se na popis jazyka chorvatského rituálu.

Hlaholské souborné liturgické knihy, misál a breviář, byly zřejmě sestaveny ve 12. stol. tak, že hlaholité opsali biblické texty, které měli k dispozici ve staroslověnském překladu pořízeném na základě řeckých předloh, a texty, jejichž staroslověnský překlad neexistoval, přeložili sami z latiny. Takto existovaly již od samého počátku vedle sebe v chorvatských liturgických knihách dvě varianty jazyka – *staroslověnština s chorvatskými prvky* (v textech opsaných ze starých překladů) a *chorvatská církevní slovanština* (jazyk, do něhož byly nově překládány latinské texty na chorvatském území).

Staroslověnština byla spisovným jazykem založeným na dialektu Slovanů žijících v 9. století v okolí Soluně. Nejstarší překlady do ní byly pořízeny z řečtiny, a proto se v jazyce těchto překladů vyskytují jednak nápodoby řeckých syntaktických konstrukcí, jednak lexikální výpůjčky z řečtiny. V různých obdobích byl vliv řečtiny na staroslověnštinu různý. Pro naše účely je relevantní jazyk staroslověnských knih od 9. až do 12. stol. jako celek,³ neboť předpokládáme, že právě ve 12. stol. byly využity staroslověnské překlady biblických textů při sestavování misálu a

¹ BAUEROVÁ 2001: 297 na základě výsledků svých výzkumů správně konstatuje, že v chorvatské církevní slovanštině se vyskytující lexémy, tradičně pro staroslověnštinu chápané jako archaické, i v rukopisech relativně pozdě vzniklých které je třeba hodnotit v rámci chorvatské církevní slovanštiny jako neutrální, a proto pro ně navrhuje termín „paleoslovenismy“.

² TANDARIĆ 1982-1983.

³ Jak správně konstatoval TANDARIĆ 1978 není pro dataci vzniku chorvatských knih relevantní např. výskyt tzv. moravismů či tzv. přěslavismů, protože obě lexikální varianty spadají do období mezi 9. a 12. stoletím, což je při posuzování staroslověnského jazyka, který byl znám chorvatským hlaholitům nebo který chorvatští hlaholité opisovali, jediné období.

breviáře. Do jazyka, který syntakticky, morfologicky a lexikálně odpovídá klasické staroslověnštině, pronikají na hláskoslovné, resp. grafické úrovni některé prvky domácího chorvatského jazyka (zaznamenává pouze ústní hlásky, jediné i, stále však používá znak pro jery, v nejstarších památkách dokonce rozlišuje tvrdý a měkký jer), proto bychom pracovně mohli mluvit o staroslověnštině s chorvatskými prvky.

Tento jazyk odpovídá po hláskoslovné stránce obecně známým charakteristikám chorvatské církevní slovanštiny, morfologie a syntax sleduje staroslověnskou předlohu, a proto odpovídá normě klasické staroslověnštiny. Podobně je tomu i u slovní zásoby, kde můžeme uvažovat o přítomnosti kroatismů v textech opsaných ze staroslověnských předloh, pro předpokládané období (12. stol.) by však jejich přítomnost bylo třeba dokázat podrobným lexikálním studiem starších zlomků.⁴ Tato jazyková vrstva se zřejmě do velké míry zachovala v textech tzv. Malých proroků⁵, proroka Daniela⁶, Apokalypsy⁷, Žalmů, ale i evangelních veršů, žaltářních kantik a zřejmě i některých jiných částí biblických knih v misálech a zejména v breviářích tzv. severní skupiny (vrbnické breviáře, brev. Víta z Omišlje, Dragučský brev., Mavrův brev.).

Chorvatská církevní slovanština – je jazyk, jehož základem je klasická staroslověnština,⁸ kterou se hlaholitě naučili ze staroslověnských knih (vzniklých v období od 9. do 12. stol.), jež měli k dispozici.⁹ Staroslověnština byla pro hlaholity liturgickým jazykem, a proto se snažili přísně zachovávat „klasickou“ normu do té míry, do jaké toho byli aktivně schopni. Hlaholitě staroslověnštinu ovládali velice dobře, přesto se zřejmě neubránili používání lexikálních kroatismů a syntaktických latinismů. Do tohoto jazyka – tedy chorvatské církevní slovanštiny – překládali ty texty, které jsou obsaženy v latinských liturgických knihách, ale jejichž staroslověnský překlad neměli k dispozici (část starozákonních knih, homilie, rituál). U prvních překladů zřejmě nebyly odchylky od staroslověnské normy příliš velké, byly však jistě četnější než u biblických textů opsaných ze staroslověnských předloh.

⁴ Za předpokladu, že převzetí textů ze starších staroslověnských překladů proběhlo nejpozději ve 12. stol., musíme vzít v úvahu, že i konkrétně doložený jazyk, kterým se většina zde zmíněných studií zabývá, je doložen v památkách z 13. a 14. stol., které mohly do té doby projít i drobnými jazykovými úpravami.

⁵ DÜRRIGL, M.-A., M. MIHALJEVIĆ, F. VELČIĆ (ur.). 2004: 567-575, kde H. Bauerová uvádí několik míst s různocněními ze 17 breviářů a vyjadřuje se k hodnocení slovní zásoby. V článku jsou citovány i další práce téže autorky, které zpracovávají dané téma.

⁶ DÜRRIGL, M.-A., M. MIHALJEVIĆ, F. VELČIĆ (ur.). 2004: 179 srovnává P. Petkov a M. Dimitrova část textu Proroka Daniela z chorvatskohlaholských breviářů se starými překlady staroslověnskými.

⁷ DÜRRIGL, M.-A., M. MIHALJEVIĆ, F. VELČIĆ (ur.). 2004: 187 srovnává J. Jurić-Kappel znění některých částí Apokalypsy v chorvatskohlaholských breviářích se zněním ze středověkých bosenských sborníků a s nejstaršími známými staroslověnskými překlady.

⁸ Hovoříme-li zde o chorvatské církevní slovanštině, máme na mysli jazyk doložený v textech přeložených hlaholity na chorvatském území při sestavování chorvatskohlaholských liturgických knih, jejichž vznik klademe do 12. stol. Slovanský jazyk – a to zřejmě i liturgický – jistě existoval na chorvatském území dlouho před 12. stol., otázkou však je, jak tento jazyk vypadal a v jaké míře se tento »hovorový« chorvatský jazyk promítl do církevní slovanštiny zkoumaných středověkých kodexů. U těch je základem spisovného jazyka klasická staroslověnština, domácí »hovorový« jazyk nelze ztotožňovat s chorvatskou církevní slovanštinou.

⁹ Pro toto tvrzení sice nemáme přímé důkazy, je však zcela jisté, že hojný výskyt starozákonních i novozákonních biblických textů v chorvatských hlaholských knihách v znění totožném s nejstaršími známými stsl. biblickými překlady není náhodný a chorvatští hlaholitě měli při sestavování svých knih staroslověnské překlady k dispozici, což je jisté u žaltáře, některých dalších biblických textů.

Vzhledem k tomu, že byla liturgická chorvatská církevní slovanština poměrně blízká běžně mluvenému jazyku domácímu, bylo třeba zvýraznit a udržet její zvláštní a rozpoznatelnou podobu. Proto se hlaholité snažili dodržovat základní syntaktická a morfologická pravidla klasické staroslověnštiny, i když místy „chybovali“.

Nejstarší jazyková vrstva chorvatské církevní slovanštiny:

Hláskosloví, resp. grafika byla sice částečně kroatizovaná (psaní jediného *i*), některé prvky staroslověnštiny však byly důsledně zachovávány jakožto důležitý prvek církevněslovanského jazyka. To je především zachovávání *jeru* v podobě „štipice“ či apostrofu, což byl jistě již jen formálně grafický znak, který se mnohdy používal na místech, kde etymologický *jer* nebyl či hyperkorektně na místech, kde místo staroslověnského vokálu „a“ (*nb zemli* místo *na zemli*). Dále mají texty tendenci zachovávat skupinu *-žd-* jako výrazný znak staroslověnštiny (tuždii, meždu aj. – tato situace se mění systematicky až v hláskoslovně výrazně kroatizovaných památkách 15. stol., např. v Mavrově breviáři, ve starších kodexech, např. v breviáři Illyrico 5 ze 14. stol. se tato změna objevuje ojediněle).

Některé **lexikální prvky** měly pro hlaholity výrazný staroslověnský přídech, a proto je v hojné míře a zcela běžně užívali i v pozdějších obdobích. Slovní zásobu přejali hlaholité ze staroslověnských knih (původem z východu), aniž by byli schopni rozlišit příznakovost některých slov, proto se do esl. jazyka dostalo mnoho chronologicky a teritoriálně nesourodých slov. Lexémy, které jsou v klasické staroslověnštině považovány za archaismy, jsou v chorvatské církevní slovanštině používány jako neutrální synonymní varianty. Uvedme několik takových dvojic:

edinь – eterь: **eterь** za lat. quidam se v homiliích používá častěji než *edinь*, který se uplatňuje častěji jako kroatizující varianta v některých pozdních rukopisech (V Ambrožově hom. L10,23 mají všechny breviáře¹⁰ slovo **eterь**, pouze ILL má **edanь**). Z toho vyplývá, že *edinь* či *edanь* je v tomto překladu pozdním neologismem 15. stol., resp. kroatismem a slovo *eterь* je naopak neutrálním výrazovým prostředkem.

obitati – prěbivati: v homiliích je běžný výskyt slova *prěbivati*, které je doložené i ve staroslověnských evangelních překladech, stejně jako je častá i odvozenina **prěbivanie** (hom. Sv. Aug. J21,19). Slovo *obitati* se nachází ojediněle. Běžná je však odvozenina *obitěľ*.

obrěsti – naiti: v homiliích se vyskytuje převážně sloveso *obrěsti*, a to ve všech kodexech (v Origenově hom. Mt1,18 marie ... **obrěte** se (inventā est); v Jeronýmově hom. L16,1 je doloženo různocnění: **ob'retena** N2 VB1 VAT VO PM VB2 VB3 MO N1 MA DAB x **našasta** LJ ILL KOS BAR, kde je variantu „*naiti*“ třeba považovat za mladší variantu v rámci chorvatské církevní slovanštiny).

¹⁰ Tyto poznámky byly zpracovány na základě studia 17 středověkých breviářů: Vrbnického prvního, druhého, třetího – VB1,2,3; Vítā z Omišlje VO; Pašmanského PM; Illyrico5/Vatikánského VAT; Lublaňského LJ; Dragučského DR; Novljanského prvního a druhého N1,2; Moskevského MO; Illyrico 10 ILL, Kosiňského KOS, Baromićova BAR, San Pietro D215 – D2, Mavrova MA a Dabarského DAB.

vragb – nepriateľb: se používají ve variantách, což je dobře patrné z příkladu v hom. Sv. Augustina J21,19 edinъ s' **vragom'** (N2 VAT DR MO ILL D2) / var. **nepriateľemъ** (VO LJ MA) / var. *dêmunom'* (PM N1) borit' se a d'rugî bez **vraga** (N2 VAT DR MO ILL D2) / var. **nepriătela** (VO LJ MA) / var. nego (PM N1) c(êsa)rstvuety. V obou případech slovo tlumočí latinský výraz „hostis“. Mohli bychom uvažovat o chronologicky odstíněných vrstvách používání obou lexémů v chorvatské církevní slovanštině.

saz'datelb – obrazovatelb: v hom. Origenově na Mt1,18 **saz'datelb** N2 PM DR ILL N1 D2 MO BAR proti výrazu **obrazovatelb** VB1 VO LJ MA KOS za lat. „plasmator“, která jsou jako synonyma známá již z klasické staroslověnštiny. lat. slovo „creator“ překládají všechny kodexy jako **tvor'cb**.

bludnica – ljubodëica: v hom. Sv. Ambrože L10,23 jsou tato dvě slova doložena jako rovnocenná synonyma ve všech breviářích, takže se ve dvou větách postupně vyskytuje slovo **bludnica** i **ljubodeica**.

Běžně vyskytuje slovo **početk'**, počelo, začelo za lat. principium v homiletických textech všech sledovaných breviářů.¹¹

Priobrësti-pridobiti: v Jeronýmově hom. Mt18,15 je za lat. „lucratus es“ v N2 VB1 VB2 VO VB3 MA MO D2 ILL PM slovo známé z klasické staroslověnštiny **priobrël' si** – v N1 VAT BAR DR je ojedinělý kroatismus **pridobilъ esi**, častější je však obecně v homiletických textech lexém *priobrësti*, který se v totéž textu vyskytuje ještě na několika místech ve všech breviářích.

I další lexémy, které jsou běžně považovány ve staroslověnštině za starobylé, jsou dobře doloženy v homiletických textech, u nichž nemůžeme uvažovat o tom, že by byly opsány ze staroslověnských předloh: *svêdětely, sъnъmъ, sъnъmîšte, šui, mъzda, kъnîgъčii, zautra, pleme*. Takto bychom mohli dále pokračovat ve výčtu lexikálních dvojic, které je možné v rámci chorvatské církevní slovanštiny rozdělit v zásadě do tří skupin: a) na původní církevněslovanskou slovní zásobu, která byla převzata z klasické staroslověnštiny, b) na původní církevněslovanská slova, která se do jazyka dostala z domácího jazyka při překládání latinských textů (12. stol.), c) kroatismy připadající mladší jazykové vrstvě (14.-15. stol.).

V oblasti **morfologie** přejali hlaholité již v klasických památkách nejednotný a náhodně smíšený výskyt asigmatického, sigmatického kratšího a sigmatického delšího aoristu. Koncovky slovesných i jmenných tvarů odpovídají tvarům staroslověnským. Poměrně často se užívají nestažené tvary (vedle tvarů stažených) u participií přezenta aktiva: oči **videčei** (evangelní citát L10,23), učitъ zak(o)na **neznajučee** (hom. Sv. Ambrože na téma L10,23), eteri sutъ sadě **stočei** (hom. Sv. Ambrože L2,15). V zásadě však homiletické texty zachovávají staroslověnské morfologické tvary při

¹¹ Cf. DÜRIGL, M.-A., M. MIHALJEVIĆ, F. VELČIĆ (ur.). 2004: 570 H. Bauerová spojuje slovo *načetbъ* VO s překladem podle řečtiny a slovo *začelo* VAT, LJ, Brozičův b., Oxfordský b., PM, ILL, KOS, BAR, Bribirský b., N2, MA, PAD, (Oseáš 1,2) překladu podle latiny.

současném respektování hláskoslovných vlastností chorvatské církevní slovanštiny.

Syntaktické prostředky podléhaly v nejstarší vrstvě chorvatské církevní slovanštiny (u textů přeložených hlaholity) latinizaci, takže kromě klasických staroslověnských prostředků, kterých hlaholitě v prvotním překladu homilií užívali, zahrnovala syntax i prvky ve srovnání s klasickou staroslověninou specifické (participiální vazby, instrumentál absolutní)¹².

Ve druhé polovině 13. stol. – proběhla revize hlaholských liturgických knih podle latinských předloh. Při této revizi byl hlaholský text biblických čtení výrazně revidován podle latinské předlohy a tato revize částečně zasáhla i jazyk, především jeho syntaktickou a lexikální rovinu. Při této úpravě šlo o to, aby se hlaholské knihy obsahově sjednotily s latinskými liturgickými knihami, při čemž byl zasažen i jazyk, neboť bylo třeba znovu přeložit text na místech, kde se latinský a řecký text rozcházejí. Při té příležitosti se do textu dostávají syntaktické latinismy i lexikální prostředky, které měly pevné místo ve slovní zásobě chorvatské církevní slovanštiny.

Pro **biblické texty**, které byly v liturgických knihách původně ve starém staroslověnském překladu (který byl pořízen z řecké předlohy), to znamenalo mnohdy velké změny syntaktické a zejména lexikální, neboť hlaholitě museli samostatně překládat některé pasáže do chorvatského církevněslovanského jazyka (tedy do jazyka, do něhož byly z latiny přeloženy texty již u příležitosti sestavení liturgických knih). Proto se v této době dostávají do textů zdánlivě nově tzv. staroslověnské archaismy, resp. chorvatsko církevněslovanské paleoslovenismy.

U textů, které byly přeloženy pro liturgické knihy z latiny na chorvatském území znamenala tato revize dílčí změny některých syntaktických konstrukcí (např. záměnu vazby dativu absolutního latinizujícím instrumentálem absolutním, ale ne všude) a ojediněle náhradu některých výrazů kroatizujícími slovy.

Revize zřejmě neprobíhala podle breviáře s delšími lekcemi, protože jak u textů původně opsaných ze starších překladů, tak i u textů homiletických hlaholity nově přeložených, podléhají revizi zejména začátky jednotlivých lekcí, což se u prvního typu textů projevuje jasnými stopami latinské předlohy, u homilií pak tím, že v počátečních pasážích čtení nacházíme větší množství syntaktických i lexikálních variant, než v dalším pokračování.

V 15. století – zejména v jeho druhé polovině – proniká do některých knih lidový jazyk, a to především na úrovni hláskoslovné a lexikální. Tato tendence se projevuje u obou druhů textů – jak u těch, které byly do liturgických knih převzaty ze staroslověnin, tak i do těch, které byly původně přeloženy v Chorvatsku z latiny. Pro ilustraci uvádíme příklad srovnání na materiálu rituálu¹³ (Hrvojův misál z r. 1403-1404, misál knížete Novaka z r. 1368, Ročský misál z 15. st.): „ako – ašće, budući – sući, ere – êko, govoriti – glagolati, kada – egda, ki – iže, ričь – glagolь“,

¹² DÜRRIGL, M.-A., M. MIHALJEVIĆ, F. VELČIĆ (ur.). 2004: 229-236.

¹³ TANDARIĆ 1982-1983.

kde jsou první varianty z Hrvojova misálu výraznými kroatismy oproti lexémům z dvou dalších misálů. V homiliích Mavrova breviáře (textologicky starého) je text důsledně kroatizován, takže čteme *govoriti* místo obvyklého *glagolati*, *kako* místo *eko*, *ki* místo *iže*, *ako* místo *aće*, *sada* místo *nině*.

Závěrem se pokusíme o krátké shrnutí poznatků, přičemž budeme sledovat vývoj jazyka dvou skupin textů, které vyžadují při hodnocení jazyka odlišný přístup:

Texty přeložené z latinských předloh

- 1) v původní podobě se vyskytují v *chorvatské církevní slovanštině*, což je staroslověnština, kterou se hlaholitě naučili a která již obsahuje latinizující prvky zejména v oblasti syntaxe. Ty se do jazyka dostaly vlivem latinské předlohy, z níž hlaholitě překládali (12. stol.). Na hláskoslovné a morfologické úrovni je jazyk ovlivněn domácí chorvatštinou přibližně do stejné míry, jako je tomu u opsaných textů biblických, lexikon je však domácím jazykem ovlivněn více.
- 2) V revidované podobě se objevuje důslednější uplatnění latinizujících konstrukcí, které byly výsledkem obsahové revize, při níž se hlaholitě snažili doslovným překladem přiblížit latinskému textu. Mnohdy se latinizují klasické syntaktické konstrukce a ojediněle se mění slovní zásoba (ne ve všech kodexech).
- 3) V 15. stol. pronikají kroatizující vlivy v přibližně stejné míře jako do textů biblických.

Texty opsané z klasických staroslověnských překladů

- 1) v původní podobě (nejzachovalejší jsou texty v tzv. severní skupině breviářů) zachovávají normu klasické staroslověnštiny na všech úrovních¹⁴, pouze hláskoslovně (resp. graficky) jsou upraveny (denazalizace, jery se objevují pouze formálně a často nahodile).
- 2) V revidované podobě ze 14. stol. se objevují změny na základě latinské předlohy některé syntaktické jevy způsobené novým tlumočením nikoli vlivem záměrné jazykové revize. Tam, kde bylo třeba pořídit nový překlad z latiny se objevuje slovní zásoba i syntaktické latinismy (ne však důsledně ve všech kodexech), které jsou známé již z jazyka homilií a jiných textů již dříve přeložených chorvatskými hlaholity.
- 3) V 15. století pronikají i do těchto textů v některých kodexech výrazné kroatismy. Jde však o proces náhodný, který ovlivňovali jednotliví opisovači kodexů.

To, jak se skutečně vyvíjel chorvatský církevněslovanský jazyk, jaké jazykové prostředky mu byly vlastní, jaká byla jeho slovní zásoba a jak se vyvíjela, bude ještě třeba v budoucnu prověřit a dále budeme muset hledat jednotlivé kamínky do mozaiky znalostí o tomto jazyce.

¹⁴ Tyto závěry byly vyvozeny pouze na základě několika krátkých v odborné literatuře citovaných textů, a proto je není možné považovat za definitivní ani dokázané.

LITERATURA

- BADURINA-STIPČEVIĆ, V. 2001. Jezične i stilske osobine hrvatskoglagoljskih tekstova Knjiga o Makabejcima. D. Sesar (ur.). *Drugi hrvatski slavistički kongres : zbornik radova I*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 179-185.
- BAUEROVÁ, H. 2001. K lexikálním archaismům charvátskohlaholských textů. *Slavia* 70: 291-298.
- DÜRRIGL, M.-A., M. MIHALJEVIĆ, F. VELČIĆ (ur.). 2004. *Glagoljica i hrvatski glagolizam*. Zagreb-Krk: Staroslavenski institut, Krčka biskupija.
- HAMM, J. 1963. Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika. *Slovo* 13: 43-67.
- TANDARIĆ, J. 1978. Staroslavenski jezik hrvatskih glagoljaša. *Prilozi : zbornik radova VIII. međunarodnog slavističkog kongresa, održanog u Zagrebu i Ljubljani 3.-9. IX. 1978*. Zagreb, 115-124.
- TANDARIĆ, J. 1982-1983. Crkvenoslavenska jezična norma u hrvatskoglagoljskom ritualu. *Slovo* 32-33: 53-83.

R e s u m é

Chorvatská církevní slovanština je ve své nejstarší podobě (snad z 12. století) doložena ve dvou druzích textů, v těch, které jsou textologicky příbuzné s klasickými staroslověnskými překlady (některé části biblických textů) a které se v chorvatské tradici objevují prakticky v klasické staroslověnsčině, a v těch, jejichž staroslověnský překlad neexistoval a které byly do chorvatské církevní slovanštiny přeloženy hlaholity (homilie, rituál, část biblických knih). Právě u těchto textů museli hlaholité použít jazyk – chorvatskou církevní slovanštinu, jejímž základem byl staroslověnský jazyk, kterému se hlaholité naučili z klasických staroslověnských památek, smíšený s okrajovými vlivy domácího jazyka a latinizačními tendencemi, které byly výsledkem přímého překládání textů z latiny bez opory v jakémkoli jiném staroslověnském překladu. Původní podobu jazyka z 12. stol. není snadné definovat, protože památky, které se nám dochovaly jsou většinou nejméně o sto let mladší, a proto poskytují, jakkoliv je v nich zachována stará podoba jazyka, pouze přibližnou informaci o tom, jak vypadala chorvatská církevní slovanština aktivně používaná hlaholity. I v námi zpracovaných nejstarších kodexech (VB1 VAT VO) se vyskytují některé kroatismy, je však velmi těžké, ba nemožné posoudit, které náleží k původní jazykové vrstvě a které se do jazyka dostaly později (ve 13. a 14. stol.). Během svého vývoje (do 15. století) jazyk podlehl nejdříve latinizaci syntaktické, později (15. stol.) i lexikální a výraznější hláskoslovné kroatizaci.

Klíčová slova: Chorvatská církevní slovanština, staroslověnsčina, hlaholité, překladová technika, homilie, biblické překlady, kroatismy

S a ž e t a k

NEKOLIKO NAPOMENA O JEZIKU SREDNJOVJEKOVNIH HRVATSKIH
CRKVENOSLAVENSKIH SPOMENIKA

Hrvatski je crkvenoslavenski jezik u svom najstarijem obliku (vjerojatno od 12. st.) posvjedočen u dvije vrste tekstova, onima koji su tekstološki srodni klasičnim staroslavenskim prijevodima (neki dijelovi biblijskih tekstova) i koji se u hrvatskoj tradiciji pojavljuju praktično u klasičnom staroslavenskom obliku te u onima čiji staroslavenski prijevod nije postojao i koje su na hrvatski crkvenoslavenski preveli glagoljaši (homilije, ritual, dio biblijskih knjiga). Upravo u tim tekstovima morali su glagoljaši uporabiti hrvatski crkvenoslavenski jezik čija je osnova bio staroslavenski jezik, kojemu su se glagoljaši naučili iz klasičnih staroslavenskih spomenika, koji je bio pomiješan s rubnim utjecajem govornoga jezika i latinizirajućim tendencijama koje su posljedica izravnoga prevođenja teksta s latinskoga, bez uporišta bilo u kakvu drugom staroslavenskom prijevodu. Izvorni oblik jezika iz 12. st. nije lako odrediti jer su spomenici koji su se sačuvali većinom barem sto godina mlađi i jer daju, iako je u njima sačuvan stari oblik jezika, tek približnu sliku o tome kako je izgledao hrvatski crkvenoslavenski jezik kojim su se aktivno služili glagoljaši. I u najstarijim kodeksima koje smo obradili (VB1 VAT VO) pojavljuju se neki kroatizmi, ali je veoma teško, čak i nemoguće, prosuditi koji pripadaju izvornom jezičnom sloju, a koji su u jezik dospjeli kasnije (u 13. i 14. st.). Tijekom svojega razvoja (do 15. st.) jezik je najprije bio podvrgnut latinizaciji sintakse, a kasnije (15. st.) i leksičkoj i osobito glasovnoj kroatizaciji.

Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski jezik, staroslavenski jezik, glagoljaši, prijevodna tehnika, homilije, biblijski prijevodi, kroatizmi

Izvorni znanstveni članak

Autor: Petra Stankovska

Filozofska fakulteta v Ljubljani

